

CHRONOLOGIE

HET ONTSTAAN LANDBOUW

Het maken van een eenvoudige tijdbalk kan leerlingen vaak helpen bij het begrijpen van de geschiedenis, maar wordt door veel leerlingen niet enthousiast ontvangen. Natuurlijk moeten leerlingen de belangrijkste jaartallen kennen, maar dat is vaak niet het doel. Leerlingen moeten bijvoorbeeld veranderingen zien, continuïteiten herkennen, door historische analogieën het heden kunnen verklaren of in ieder geval oorzaken en gevolgen zien. In de werkvorm 'Chronologie' gaan leerlingen met al deze zaken aan het werk en komt de eenvoudige tijdbalk tot leven.

De 'Chronologie' laat leerlingen:

- leren argumenteren en redeneren
- leren de dimensie tijd ervaren
- het nut van feitelijke kennis ervaren
- historisch denken

Onderwerp	Het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen Met deze werkvorm behandel de kenmerkende aspecten 'de levenswijze van jagers-verzamelaars' en 'het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen'
Activiteit	Leerlingen doorlopen verschillende rondes waarin ze uiteenlopende activiteiten moeten verrichten
Tijdsduur	De werkvorm duurt 50 minuten, inclusief nabespreken
Beginsituatie	Niveau: bovenbouw havo/vwo In de klas is er aandacht geweest voor de levenswijze van jager-verzamelaars en de eerste landbouwgemeenschappen
Instrueren	Wat: chronologie van de prehistorie Hoe: in tweetallen doorloop je verschillende rondes waarin je ontwikkelingen, afbeeldingen en bronnen op de juiste plek moet leggen Waarom: kennis van de chronologie van de prehistorie
Uitvoeren	Leerlingen doen de activiteiten in tweetallen. Ze krijgen per ronde een opgavenblad waar ze de afbeeldingen, ontwikkelingen en bronnen uit kunnen knippen. Ook krijgen de leerlingen een uitwerkblad (print deze op A3-formaat).
Nabespreken	Wat: wat heb je geleerd? Welke ontwikkelingen zie je? Hoe: hoe hebben jullie het gedaan? Wat deden jullie waardoor het goed ging? Waarom: zo krijg je inzicht in het verloop van de prehistorie Advies is om iedere ronde 10 minuten te laten duren en deze dan vervolgens gezamenlijk na te bespreken (dit om te voorkomen dat leerlingen gedurende het proces niet te herstellen fouten maken).

Literatuurverwijzingen:

- Examen havo – tijdvak 1 (2006)
- Havekes, H. (red.), *Geschiedenis doordacht: Actief Historisch Denken 2* (Boxmeer, 2005).
- Fisher, P. (red.), *Thinking Through History* (Londen, 2000).
- Vries, J. de (red.), *Actief Historisch Denken: Opdrachten voor activerend geschiedenisonderwijs* (Boxmeer, 2004).

Deze werkvorm is volledig tot stand gekomen om geschiedenisdocenten te inspireren activerende didactiek toe te passen in hun lessen. Mocht u van mening zijn dat in deze specifieke werkvorm content gebruikt is waarover u copyright beschikt, kunt u zich wenden tot de beheerder van de website.

CHRONOLOGIE

HET ONTSTAAN LANDBOUW

Deze opdracht bestaat uit drie ronden. In de eerste ronde plaats je enkele gebeurtenissen in de juiste volgorde in een schema. In de tweede ronde plaats je bij iedere gebeurtenis een afbeelding die deze gebeurtenis typeert. In de laatste ronde krijg je verschillende bronnen te lezen. Ook deze bronnen plaats je in het schema bij de goede gebeurtenis en afbeelding.

Ronde 1

Het gebied rondom de Eufraat en Tigris heeft zich in enkele eeuwen ontwikkeld tot een ware landbouwsamenleving. Dit ging echter niet vanzelf. Hieronder staan, niet in de juiste tijdsvolgorde, enkele gebeurtenissen. Plaats ze in de juiste volgorde in het schema.

ontstaan van dorpen (sedentaire revolutie)

ongelijkheid tussen mensen

de eerste moderne mens ontstaat

**landbouw middel van bestaan
(landbouwrevolutie)**

**jagen en verzamelen zijn het middel van
bestaan**

nieuwe beroepen

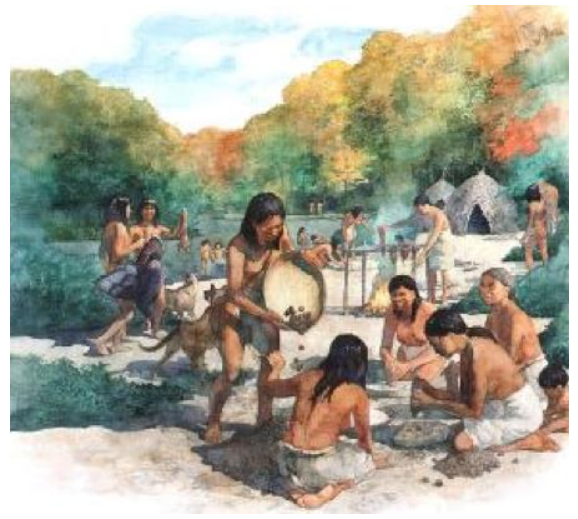
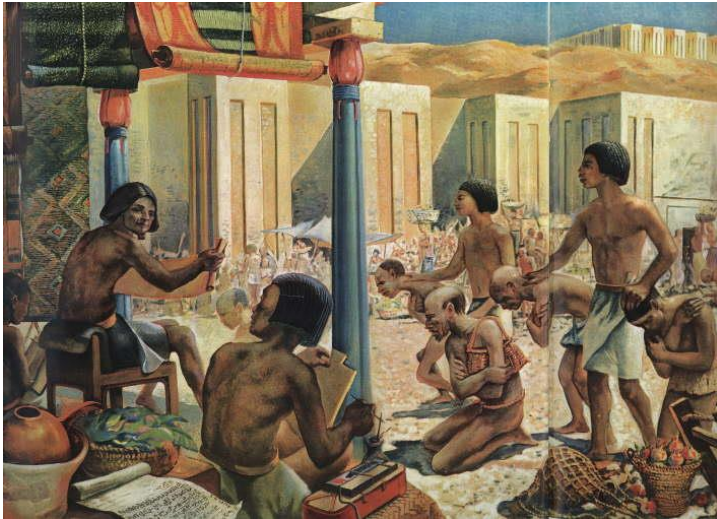

CHRONOLOGIE

HET ONTSTAAN LANDBOUW

Ronde 2

Je hebt nu enkele gebeurtenissen in de juiste volgorde geplaatst. Hieronder vind je een aantal afbeeldingen die passen bij de in ronde 1 geplaatste gebeurtenissen. Knip de afbeeldingen uit en leg ze bij de juiste gebeurtenis.

CHRONOLOGIE

HET ONTSTAAN LANDBOUW

Ronde 3

Nu je enkele gebeurtenissen en afbeeldingen in het schema hebt gelegd, ben je in staat uit te leggen hoe de eerste landbouwsamenlevingen zijn ontstaan. In de geschiedenis is hier veel over geschreven. Hieronder vind je enkele bronnen. Deze bronnen kunnen bij de in ronde 1 en 2 geplaatste gebeurtenissen en afbeeldingen worden geplaatst. Plaats ze op de juiste plek in het schema.

bron 1 – uit NRC Handelsblad van 20 mei 2015:
'In Dalfsen, in het dal van de rivier de Overijsselsche Vecht, hebben archeologen een grafveld en een huis blootgelegd van de Trechterbekercultuur (3400-2700 v. Chr.) die niet langer rondtrokken, maar op één plek leefden. [...] Graven die dicht bij het monument liggen hebben veel rijkere giften dan graven die wat verder weg liggen.'

bron 3 – een Egyptische man wilde zijn zoon waarschuwen:
'De timmerman die de dissel hanteert
Hij is vermoeder dan een landarbeider
Er komt geen einde aan zijn zwoegen
Hij heeft meer te doen dan zijn armen aankunnen
De pottenbakker zit onder de aarde
Al verkeert hij nog bij de levenden
Hij wroet in de modder, meer dan een varken
Om zijn aarden potten te bakken'

bron 5 – een historicus stelt:
'De Chauvet-grot werd in 1994 ontdekt in de Franse Ardèche. De ouderdom van sommige afbeeldingen in de grot wordt geschat op 31 000 jaar. Daarmee zijn ze de oudst bekende grotkunst. De grot werd gebruikt voor bovennatuurlijke zaken. Door middel van rituelen kon men in zulke grotten contact maken met geesten.'

bron 2 – uit een schoolboek (2015):
'Besmettelijke ziekten kamen pas op toen mensen aan veeteelt gingen doen. Mazelen en tuberculose komen van veeziekten, het griepvirus van varkens en gevogelte. Besmettelijke ziekten maakten veel slachtoffers in samenlevingen waar veel mensen dicht op elkaar leefden. Jagers die in kleine groepen leefden en rondtrokken, liepen veel minder gevaar.'

bron 4 – uit de Volkskrant van 25 oktober 1996:
'Het idee dat de mens in rechte lijn afstamt van de aap, is de kerk lange tijd een gruwel geweest. Volgens de bijbel is de mens immers geschapen naar Gods beeld en gelijkenis. Bovendien was in de leer van Charles Darwin geen plaats ingeruimd voor de ziel. Na Galilei heeft paus Johannes Paulus II ook Darwin gerehabiliteerd.'

bron 6 – een historicus stelt:
'Sedentaire culturen waren tegenhangers van de nomadische culturen uit de oude steentijd. In de buurt van de akkers werden grote en stevige huizen gebouwd die konden dienen als woning, stal en opslagruimte. Het vroegste voorbeeld van zo'n sedentaire nederzetting op het huidige Nederlandse grondgebied is tussen 1958 en 1963 opgegraven in de Zuid-Limburgse dorpen Elsloo en Stein.'

CHRONOLOGIE

HET ONTSTAAN LANDBOUW

Ronde 4

Nu je voor jezelf een overzicht hebt gemaakt van de ontwikkeling van jager-verzamelaars naar de eerste landbouwsamenlevingen, probeer je onderstaande vragen alleen te beantwoorden.

1. Geef aan of de volgende zaken horen bij jagers-verzamelaars of boeren.
  - a. Hunebedden gevonden in Drenthe: _____
  - b. Resten van een stenen boerderij in Frankrijk: _____
  - c. Speren gevonden in Afrika: _____
  - d. Potten gevonden in België: _____

2. Tussen 'de levenswijze van jager-verzamelaars' en 'het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen' bestaat een causaal (oorzaak-gevolg) verband. Leg uit wat dit verband is.
_____
_____

Bron 1 - De zonnetempel Stonehenge in Engeland, een monument uit de prehistorie
Toelichting De stenen die gebruikt zijn in Stonehenge wegen gemiddeld 40.000 kg en werden 250 kilometer over land en water vervoerd tot de plek waar zij nu staan.

3. Bekijk de bron hierboven. Een bewering Stonehenge kan niet gebouwd zijn door jagers/verzamelaars, maar moet gebouwd zijn door landbouwers.
Leg deze bewering uit. Doe dat door:
  - de leefwijze van jagers/verzamelaars op twee kenmerken te vergelijken met de leefwijze van landbouwers en
  - daarmee telkens uit te leggen waarom jagers/verzamelaars Stonehenge niet konden bouwen, en landbouwers wel.

CHRONOLOGIE

HET ONTSTAAN VAN DE EGYPTISCHE STAAT

Uitwerkblad

Ronde 1						
Ronde 2						
Ronde 3						